

UDK 711.4 (497.5 - Trogir) "12/13"
72 (497.5 - Trogir) "12/13"

UDK 711.4 (497.5 - Trogir) "12/13"

72 (497.5 - Trogir) "12/13"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 02. IV. 1998.

Trogirski trg u razvijenom srednjem vijeku

Irena Benyousky

Hrvatski Institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu se analiziraju izgled, promjene i uloga glavnog trogirskog trga u doba razvijenog srednjeg vijeka, osobito u 13. i 14. stoljeću. U tom razdoblju ovaj prostor se širi te postaje središtem svjetovne gradske vlasti, što se očituje izgradnjom komunalne palače i lođe. Istaknute su gospodarska i društvena uloga ovog središnjeg javnog prostora unutar gradskih zidina.

Uvod

Glavni trg u Trogiru imao je tradicionalno i funkcionalno ulogu gradskog centra iako nije bio smješten u središtu naselja nego na njegovoj istočnoj strani.¹ Javni prostor unutar zidina grada bio je, izuzevši glavni trg, relativno malen: manji trgovi i razna proširenja bili su prostorno nepravilni i nedefinirani, a u javnom su životu imali sekundarno značenje. Gradski trg može se promatrati samo kao fizički prostor, ali ono što karakterizira taj prostor javnim te gospodarski, kulturno i politički važnim, ovisi i o njegovim određenim funkcijama te svakodnevnom korištenju. U većim srednjovjekovnim gradovima često su se formirala dva monumentalna trga, a svaki je imao različitu funkciju. Tako se pojavljuju katedralni trg kao sjedište biskupske vlasti te komunalni trg kao sjedište svjetovne gradske uprave.² Ponekad su i gradsko sajmište i tržnica bili odvojeni na posebnom prostoru. Ovi su trgovi u tom slučaju bili određeni zgradama koje su ih okruživale, bilo crkvenim građevinama, komunalnom palačom i lođom, ili gradskim skladištima i fonticima.

Manji gradovi, poput Trogira, morali su različite funkcije, zbog nedostatka prostora, koncentrirati na jednom gradskom trgu, koji je stoga bio daleko najveći i arhitektonski najkompletnije definiran trg u gradu. Trogirski je trg u 13. i 14. stoljeću doživio mnoge promjene, a

¹ Današnja površina glavnog trga iznosi oko 1700 m²; u nju se ubraja i kvadratičan prostor pred lođom kao i manji prostor pred portalom katedrale; Milić, Bruno, *Razvoj grada kroz stoljeća*, sv. 2., Zagreb: Školska knjiga, 1995., 185.

² Guidoni, Enrico, *Storia dell'urbanistica; Il Duecento*, Roma-Bari, 1992., 246.

reprezentativno je oblikovan u 15. stoljeću.³ Ovim radom pokušat ću opisati glavne promjene u izgledu trga do prve polovice 15. stoljeća te odrediti njegovo višestruko značenje u gradskom organizmu.

Oblikovanje prostora

Početak 13. stoljeća počinje izgradnja katedrale Sv. Lovre na sjevernoj strani trga. Izvorno je to bila trobrodna, troapsidalna romanička bazilika, izvedena bez svodova, sa dva manja bočna i jednim središnjim portalom. Tek od kraja 14. stoljeća počinje se podizati toranj nad predvorjem katedrale.⁴ Nasuprot katedrali Sv. Lovre, na južnoj strani trga, nalazila se šesterolisna crkva Sv. Marije *de Platea*, izgrađena u predromaničkom razdoblju.⁵ Lučić ovu crkvu naziva *Madonna della Piazza*, te spominje portik na zapadnoj strani koji je spajao crkvu s lodom: ulaz u Sv. Mariju bio je u 13. i 14. stoljeću na sredini zapadne apside.⁶ Crkva Sv. Marije bila je srušena krajem 19. stoljeća te o njezinom izgledu sudimo prema sačuvanom crtežu C. L. Clerisseaua iz 1757. godine i prema sačuvanim temeljima.⁷ Najnovija su istraživanja otkrila zidove crkve Sv. Marije unutar zida crkve Sv. Sebastijana, a potpuno su sačuvani do krova.⁸ Andreis (u 17. st.) Sv. Mariju opisuje kao "vrlo staru, okruglu po obliku, sa četiri oltara: veliki posvećen Marijinu uznesenju, drugi posvećen Sv. Jerolimu, građen od kamena i prodičen skulpturom, a druga dva posvećena Sv. Mariji od Loreta i Sv. Luciji".⁹ U njegovo je vrijeme juspatronat nad ovom crkvom imalo Vijeće plemića. Izvori spominju i "stari baptisterij" između katedrale i Sv. Marije,¹⁰ vjerojatno podignut u romaničkom slogu na nekadašnjim temeljima antičke insule.¹¹ U jugozapadnom dijelu trga smještena je trobrodna predromanička crkva Sv. Martina.

³ Bužančić, Radoslav, "Renovatio urbis Koriolana Cipika u Trogiru", u: *Ivan Duknović i njegovo doba*, Trogir: 1996., 107-117.

⁴ Natpis na južnom portalu pokazuje do koje visine su bili podignuti njezini zidovi 1213. godine, a godine 1240. počeli su radovi na Radovanovu portalu; Stošić, Josip, "Trogirska katedrala i njezin zapadni portal", u: *Per Raduanum 1240-1990*, Trogir: Muzej grada Trogira, 1994., 67, 68. Andreis navodi 1216. godinu kao početak izgradnje katedrale; Andreis, Pavao, *Povijest grada Trogira*, sv. I, Split: Čakavski sabor, 1977, 32. Notarski spis iz 1264. spominje neki *campanile sancti Laurentii*; *Monumenta Tragurientia; Notae seu abbreviatae cancellariae comunis Tragurii*, sv. I/1, ured.: M. Barada, Zagreb: JAZU, 1948, 48.

⁵ Marasović, Tomislav, "Značaj ranosrednjovjekovnog graditeljstva u Trogiru", u: *Mogućnosti*, sv. 10.-11. (1980.), 1002.

⁶ Marasović, Tomislav, "Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve Sv. Marije u Trogiru", u: *Starobrvatska prosvjeta*, sv. III./8.-9. (1963), 98.

⁷ Fisković, Cvito, "Firentinčev Sebastijan u Trogiru", u: *Zbornik za umjetnostno zgodovino*, sv. 5.-6. (1959.), 371. Dokumenti iz 1850. godine spominju da je bila u trošnom stanju (*sdruscata*), ali njezino je rušenje uzrokovao klasicistički ukus prošloga stoljeća koji nije trpio srednjovjekovno zdanje na trgu.

⁸ Restauraciju crkve Sv. Sebastijana tijekom koje je došlo do otkrića, provodi Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Splitu.

⁹ Andreis, *Povijest*, 334-335.

¹⁰ Andreis, *Povijest*, 332.

¹¹ Bužančić, *Renovatio*, 110.

Dokument iz godine 1267. godine spominje ugovor u kojem se Gervazije, župnik crkve Sv. Martina, obvezuje da će napraviti portik nad crkvom (*elevare altius domum dicte ecclesie que est supra viam publicam versus domum suam et ante dictam ecclesiam*).¹² Portik ispred te crkve izgrađen 1278. godine, vizualno je zatvorio južni dio trga.¹³ Prema Andreisu, crkva Sv. Martina je bila laički juspatronat obitelji Machinaturi, koja ju je opskrbila nekretninama.¹⁴ Crkvu Sv. Martina potpuno je zaklonila lođa, čiji najstariji spomen potječe iz 1299. godine (*sub loça comunis*).¹⁵ Gradska lođa izgrađena je na jugozapadnom dijelu trga, do crkve Sv. Marije *de platea*, a naslonjena na sjeverni zid crkve Sv. Martina. Vizualna promjena trga još je više bila naglašena izgradnjom predvorja ispred zapadnog portala Sv. Lovre u 14. stoljeću, a tada se i nadsvođuju bočni brodovi crkve nad kojima se grade otvorene terase.¹⁶ U to je vrijeme još između lođe i crkve Sv. Marije (s juga na trg) izlazila ulica paralelna s glavnom gradskom ulicom, a nastavljala se prema sjeveru kroz podnožje romaničkog zvonika katedrale. Ta je ulica zatvorena intervencijama u 15. stoljeću.¹⁷

Za izgled trga zanimljiv je dokument iz 1272. godine, u kojem knez i gradsko vijeće, uz pristanak biskupa i opata Sv. Ivana Krstitelja odlučuju srušiti crkvu Sv. Stjepana, koja se nalazila *iuxta domum comunis*.¹⁸ Prema ovom dokumentu, crkva je trebala biti srušena da bi se na njezinom zemljištu sagradila komunalna palača. Izgleda da su oko današnjeg trga postojale najmanje tri ranosrednjovjekovne crkve; crkva Sv. Stjepana, crkva Sv. Marije i crkva Sv. Martina (Sv. Barbare).¹⁹ Također, čini se da je već postojao neki "općinski dom" i prije izgradnje palače, jer

¹² Smičiklas, Tadija, ured., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. V, Zagreb: JAZU, 451. I Lučić donosi taj podatak: "Gospodin Gervazije primicerij, upravitelj ili župnik crkve Sv. Martina pristankom i voljom gospodina biskupa, kneza i gospode (...) koji tvrde za sebe da su bastinici, a govorili su da im to pripada po srodstvu s onima iz obitelji Machenaturi, sklopi ugovor s Lucijem Matejevim, koji je za sebe tvrdio da je po srodstvu baštinič ove crkve, u kojem je rečeni Lucije obećao i složio se da podigne još više zgradu rečene crkve koja se nalazi iznad javnog puta prema njegovoj kući, a ispred rečene crkve (29. XII. 1267.); Lučić, *Povijesna*, 294. Farlati također spominje Sv. Martina: ...*post urbem reaedificatam antiquiores sunt aedicula S. Martini adiacens tergo publici perystilii*; Farlati, Daniel, *Illyricum Sacrum*, sv. IV, Venetiis, 1769, 308.

¹³ *Monumenta Traguriensia. Acta curiae comunis Tragurii*, sv. 2/1, ured.: Barada, Miho, Zagreb: JAZU, 1951., 1908, 174.

¹⁴ Andreis, *Povijest*, 334.

¹⁵ *Monumenta*, sv. II/1, 251.

¹⁶ Stošić, *Trogirska*, 67.

¹⁷ Bužančić, *Renovatio*, 111.

¹⁸ ...*Cum potestas et consilium comunis Traguriensis nomine dicte comunis Traguriensis de consensu et voluntate domini episcopi Columbani et donni Stajnicca, abbatis monasterij sancti Johannis de Tragurio et conuentus ipsius monasterij, fecissent destrui ecclesiam sancti Stefani, positam iuxta domum comunis, que subposita erat dicto monasterio et terram ipsius ecclesie in comune recepissent pro palacio comunis faciendam...*; *Monumenta*, sv. I/1, 438.

¹⁹ T. Marasović pretpostavlja da je nakon rušenja crkve Sv. Stjepana na trgu, nedaleko podignuta nova istog imena, za koju drži da se nalazila između trga i južnih gradskih vrata; Marasović, Tomislav, "Značaj ranosrednjovjekovnog graditeljstva u Trogiru", u: *Mogućnosti*, sv. 10-11 (1980), 1002, 1007-1008. Andreis u 17. stoljeću spominje da je postojala crkva Sv. Stjepana, ali je ne locira u gradu: "Crkva Sv. Stjepana Prvomučenika, starinom nazvana Planiter, prastare je izvedbe, te ima dva oltara. Glavni je posvećen Sv. Stjepanu, a drugi Sv. Mariji od Loreta. Bila je prosti beneficij, koji je udjeljivao biskup, a snagom gore spomenute bule (Grgura XIII. od 18. ožujka 1563.) pridružen menzi"; Andreis, *Povijest*, 334. Također navodi da su 1319. godine benediktinke iz Sv. Petra bile preseljene "u neke kuće sasvim blizu Sv. Stjepana koja se onda nazivala Plantera"; Andreis, *Povijest*, 71. Benediktinke su se morale iseliti iz svog samostana da bi u njega bili smješteni franjevci,

se i odluka o njezinoj izgradnji događa se *in palacio dicte communitatis Traguriensis*.²⁰ *Domus communis* spominje se u notarskim spisima već od 1264. godine.²¹ Nadalje, u dokumentu iz 1375. godine koji spominje proširenje trga, komunalna palača se naziva *palatium novum communis*, a spominje se i gradnja trijema (lođe), *que est (vicina) palatio novo comunis*.²² Na današnjoj palači razni stilovi svjedoče o mnogim dogradnjama kroz stoljeća; na fasadi postoji natpis koji opisuje njezinu obnovu 1608. godine.²³

Krajem 13. stoljeća na trgu nalazimo glavne gradske institucije.²⁴ Planiranje izgleda grada počelo je već u 12. stoljeću, kada biskup Treguan predlaže uredjenje gradskih prostora: *Ergo post annos non ita paucos ab urbis excidio elapsos, qui Spalatum, quique ad alias urbes, insulasque profugerant, in patriam reversi, ut docet Treguanus, civitatem et paternas domus, suas quisque recognoscere ac reaedificare coeperunt; quibus apsolutis, cura versa est ad curiam, forum, aedem cathedralem S. Laurentii restituendam*.²⁵ Godine 1250., prema Andreisu, "smirivši u najboljem obliku stvari sa Šibenčanima, trogirsko se komuna posvetila isto toliko ukrasu grada koliko i utvrđivanju jednog potpunog spokojnog mira".²⁶

Trogirska je komuna 1300. godine odlučila uljepšati grad, te su 29. veljače "počeli povećavati plokaru, kao mjesto odličnije od bilo kojeg drugog".²⁷ Proširenje se provelo šest godina kasnije (1306.), a "u ovom je smislu poradila komuna razmjenom nekih kućica, koje je imala na samoj plokaru kao vlastitito pravo, sa grobljem katedrale, što je bilo vrlo prikladno za ovo djelo".²⁸ Urbanističke promjene trga rezultat su procvata komunalnog načina života, a proširenje mu je trebalo dati novu reprezentativnost.²⁹

čiji je samostan srušen 1315. godine; Lučić, *Povijesna*, 373-375.; Farlati, *Illyricum*, sv. 4, 399. Rukopis 18. stoljeća (*Chiese di Trau*) opisuje crkvu Sv. Stjepana: imala je četiri stupa koji su pridržavali kupolu. Ova je građevina srušena zbog svog trošnog stanja 1756. godine; Marasović, Tomislav, *Graditeljstvo starobrvatskog doba u Dalmaciji*, Split: Književni krug, 1994, 21, 92, 105, 218. Najnovija arheološka istraživanja na glavnom trogirskom trgu otkrila se tragove neke predromaničke ili ranoromaničke crkve uz južni zid katedrale (radove vode arheolozi Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture; *Slobodna Dalmacija*, 26. ožujka 1998). Pretpostavlja se da se radi o crkvi Sv. Stjepana, koja je srušena 1756. godine. Ipak prije objavljivanja arheoloških istraživanja, prerano je izvoditi sigurne zaključke o tzv. "fantomskoj" crkvi Sv. Stjepana.

²⁰ Ibidem.

²¹ *Monumenta*, sv. I/1, 38, 49, 57, 66.

²² CD, sv. XV, 161.

²³ Današnja općinska palača ponovno je izgrađena 1890. godine. Restauracija je provedena prema nacrtima Josipa Slade i Ante Bezića te se smatra uspjelom restauracijom; Babić, Ivo, "Renesansni lučni prozori i općinska palača u Trogiru", u: *Adrias*, sv. 1 (1987), 169.

²⁴ Trg se krajem 13. stoljeća naziva, *platea placati* ili *platea comunis*, a u 14. stoljeću *platea comunis Tragurii*, *platea generalis communis Tragurii* ili *platea major Tragurii*; *Monumenta*, passim. U dokumentu iz 1293. godine trg se naziva *platea sancti Laurentii*; *Monumenta Traguriensia*; *Notae seu abbreviaturae cancellariae comunis Tragurii*, sv. I./2., ured.: Barada, Miho, Zagreb: JAZU, 1950, 317.

²⁵ Farlati, *Illyricum*, sv. IV, 330.

²⁶ Andreis, *Povijest*, 39.

²⁷ Andreis, *Povijest*, 59.

²⁸ Andreis, *Povijest*, 59.

²⁹ Taj je proces tipičan i za ostale mediteranske gradove. Primjerice, u Bologni je 1294. godine bilo određeno da se osam komunalnih službenika brine o novom izgledu *Piazza Maggiore*, te da se pobrinu za eventualne promjene na okolnim zgradama, ako njihove fasade nisu bile dovoljno reprezentativne. Otvorenost prostora u Sieni osiguravale su zabrane gradnje zatvorenih balkona (*ballataris*) na okolnim zgradama. Heers, Jacques, *La ville au Moyen Age*, Paris, 1990, 443.

Lučić, služeći se izvorom iz 1306. godine,³⁰ piše da je komuna oduzela groblje biskupu Liberiju i njegovom kaptolu da bi proširila trg.³¹ Opisuje da je to bio prostor crkvišta, tj. "onaj dio ulice i trga što se pruža između zvonika i općinske palače sve do prostora iza apside ove iste crkve i sakristije".³² U zamjenu je, prema Lučiću, crkva dobila "neke kuće koje su bile tamo gdje je sada crkvište nazvano novo".³³ Groblje koje je locirano oko katedrale, nažalost nije precizno datirano.³⁴ Komuna se morala obvezati biskupu da "neće graditi na spomenutom mjestu niti se naslanjati na crkveni zid i da će na općinski trošak dati sagraditi jedno spremište ili lođu ili tezu (nisku zgradu) za upotrebu sakristije".³⁵

Lučić, prema "ispravama koje se nalaze u arhivu" (a koje nisu sačuvane do danas) iz 1333. godine, otkriva da je, kad su javni prihodi porasli, "općina kupila neke kuće koje su se nalazile između trga i grobišta zvanog novo". Na njihovom mjestu izgrađena je nova zgrada. Njezino je prizemlje "služilo za gramatičku školu" a gornji dio "za apoteku i skladište soli".³⁶ Lučić dalje opisuje kako je 1600. godine ta zgrada srušena zbog daljnjeg proširenja trga, a na njezino mjesto je bio postavljen novi pločnik, "kako se ono čita na natpisu postavljenom na uglu spomenutog grobišta na podnožju tornjića ili piramide". Lučić donosi i natpis na tornjiću koji se i danas nalazi na uglu povišenog platoa koji izdvaja prostor između zapadnog portala katedrale i glavne ulice od glavnog trga: "Budnom brigom Filipa Pasqualiga vrhovnog zapovjednika Dalmacije i cijelog Jadranskog mora kao i Dominika Minija, najboljeg pretora, ovaj tijesni trg nastojanjem plemenitih muževa dobi prostraniji oblik. Godine Gospodnje 1600."³⁷ Starija arheološka istraživanja pokazala su da je postojalo groblje i na ovom mjestu, koje se i danas naziva *cimatorij*,³⁸ ali niti ono do danas nije precizno datirano.

Katedralu koja danas tako monumentalno dominira trgom, u razdoblju razvijenog srednjeg vijeka možemo zamisliti s mnogobrojnim skelama jer je njezina gradnja trajala stoljećima. Andreis opisuje kako je pri zidanju crkve sudjelovala komuna, te se usprkos financijskim poteškoćama "polagano nastavljalo u radu" i to "prema tome kako su prilike dopuštale gradu da bi mogao raspolagati svojim dohocima".³⁹ Zemljište Drid potvrđeno je 1242. godine kao crkveni posjed, a četvrtina njegovog dohotka bila je određena za gradnju katedrale.⁴⁰ Godine

³⁰ Ugovor od 29. svibnja 1306.

³¹ Lučić, *Povijesna*, 365.

³² Lučić, *Povijesna*, 543. Kao i Andreis spominje da grad daje u zamjenu "neke kuće koje su se nalazile tamo gdje je sada crkvište nazvano novo crkvište".

³³ Ibidem.

³⁴ Bezić-Božanić, Nevenka, "The Necropolises of Trogir in the Thirteenth Century", u: *Balkanoslavica*, sv. 9 (1980), 92-93. Nova arheološka istraživanja na trgu mogla bi donijeti nove rezultate.

³⁵ Lučić, *Povijesna*, 543.

³⁶ Lučić na drugom mjestu navodi ovu kupoprodaju i ponovo opisuje što se na tom mjestu nalazilo, odnosno što je izgradila općina: kuću u kojoj se na gornjem katu nalazila gimnazija (*Scuola di Grammatica*), a u donjim prostorijama ljekarnu (*speciaria*) i skladište soli; Lučić, *Povijesna*, 500. Lučić navodi da je 1426. godine ljekarnik Ventura Ivanov držao u Trogiru ljekarnu koja se nalazila između trga i cimatorija pred katedralom. Lučić, *Povijesna*, 499.

³⁷ Lučić, *Povijesna*, 500.

³⁸ Bezić-Božanić, *The Necropolises*, 92-93.

³⁹ Andreis, *Povijest*, 330.

⁴⁰ Andreis, *Povijest*, 36.

1250. komuna je, prema Andreisu, "vidjevši da je izgradnja katedrale sporo napredovala zbog nemoći svog dohotka, odlučila za ukras grada doznati vlastite prihode koje je izvlačila nad zemljištem Sv. Vitala, pod pogodbom da će ih, pošto budu završeni zidovi iste, biskup i kaptol morati spremno vratiti".⁴¹ Kako je već navedeno, u prvoj polovici 14. stoljeća mletački majstori nadsvoduju stolnu crkvu, a taj su posao tek u 15. stoljeću dovršili domaći majstori.⁴² Godine 1331. bila je započeta gradnja kapele Sv. Ivana, a završena je 1348. godine. Andreis spominje ugovor sklopljen 22. lipnja iste godine za gradnju njezinih svodova.⁴³ Mnogi Trogirani oporučno ostavljaju sredstva za izgradnju katedrale,⁴⁴ a i u jednoj zadarskoj oporuci iz 1289. spominje se novac za radove na katedrali Sv. Lovre u Trogiru (*libras viginti in reparacione et opere ecclesie cathedrali sancti Laurentii [de Tragurio]*).⁴⁵ Trogirski dokumenti dokazuju da je u 13. stoljeću (1264.) postojala kućica ili baraka uz katedralu, koja je vjerojatno služila kao kle-sarska radionica (*Actum in camarda sancti Laurentii ubi laborat...murar...*).⁴⁶ Zanimljivi su crteži i bilješke koji su ostali urezani u kamenu katedrale. U trijemovima su čak urezani nacrti u malom mjerilu (primjerice nacrt zvonika).⁴⁷ Značajne promjene u izgledu trga nastaju i u 15. stoljeću. Dvorište komunalne palače se pregrađuje, a na prijelazu u 16. stoljeće grade se renesansni prozori na njenoj fasadi.⁴⁸ Godine 1476. gradi se crkva Sv. Sebastijana u prostoru između lode i crkve Sv. Marije.⁴⁹ Ta je građevina, kako je već navedeno, u izgradnji koristila stariji zid apside Sv. Marije. Budući da je tako pregrađen ulaz u crkvu Sv. Marije,⁵⁰ otvara se novi, i to usmjeren prema trgu. Loda se pregrađuje i dobiva reljef Pravde 1471. godine.⁵¹ Izgradnjom crkve Sv. Sebastijana zatvara se antička ulica koja je dolazila na trg s juga; s druge strane trga zatvara se ova ulica izgradnjom nove krstionice.⁵² Andreis spominje početak novog proširenja trga 1435. godine. Stoviše, te je godine trg bio i popločan, i to o trošku vlasnika susjednih zgrada, a kako nas izvještava Andreis, "pridonijela je također katedrala s isplatom od L. 100:15 kako (proističe) iz knjige Stjepana,

ne i podova. SMD i u istovjetnog boji sžrtvovan. U formiranoj...
 Ustav...
 Ustav...
 Ustav...

⁴¹ Andreis, *Povijest*, 39.

⁴² Fisković, Cvito, "Dodiri mletačkih i dalmatinskih kipara i graditelja do 15. stoljeća", u: *Rad JAZU*, sv. 360 (1971), 8.

⁴³ Andreis, *Povijest*, 330-331.

⁴⁴ *Monumenta*, sv. I/1, 160, 357-358; sv. I/2, 316.

⁴⁵ *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279-1308*, ured. M. Zjačić, Zadar: Državni Arhiv, 1959, 54.

⁴⁶ *Monumenta*, I/1, 22.

⁴⁷ Babić, Ivo, "O trogirskim biljezima u kamenu", u: *Radovi instituta za povijest umjetnosti*, sv. 12-13 (1988-89), 114.

⁴⁸ Piplović, Stanko, "Graditeljstvo renesanse u Trogiru", u: *Ivan Duknović i njegovo doba*, Trogir, 1996., 119.

⁴⁹ Crkva Sv. Sebastijana podignuta je, kao i u mnogim drugim dalmatinskim gradovima, u vrijeme epidemija. Gradski je knez 1476. godine odredio da se posebno štuje Sv. Sebastijan jer je "oslobodio grad od kuge"; Andreis, *Povijest*, 335; Farlati, *Illyricum*, 261.

⁵⁰ Piplović, *Graditeljstvo*, 117-131. Kako nas izvešćuje Andreis, crkva sv. Sebastijana je bila "beneficij, juspatronat rektora, a svoju opskrbu dobivala je iz javnih carina; Andreis, *Povijest*, 335. Farlati također spominje ovu odluku; Farlati, *Illyricum*, sv. IV, 410.

⁵¹ Istočna kompozicija istočnog zida s reljefom Pravde pripisana je Nikoli Firentincu; Ivančević, Radovan, "Trogirska loža: Templum iuris et ara iustitiae (1471)", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 31 (1991), 115-146.

⁵² Bužančić, *Renovatio*, 111.

(sina) Petra Cege, ondašnjeg operarija".⁵³ Kad je pri katedrali izgrađena nova krstionica 1466. godine, stari baptisterij na trgu već je bio srušen zbog proširenja trga.⁵⁴ U 15. stoljeću, gradi se i drugi kat zvonika Sv. Lovre.⁵⁵ Izgradnjom crkve Sv. Sebastijana i gradskog sata uz lodu, zvonik katedrale dobiva vertikalnu protutežu na glavnome trgu, pa se tako postiže vizualno zaokruženje trga.

Političko i pravno značenje trga

Glavni je gradski trg zajedno s javnim zgradama koje su ga okruživale, bio političko i pravno središte grada. Ovdje su bile koncentrirane glavne gradske institucije, svjetovne i crkvene. Cijeli je prostor bio mjesto gdje se odlučivalo o interesima i sudbini komune. Odluke su se donosile na trgu, u crkvama, u komunalnoj palači i lodi. Ipak, sve je više dolazilo do laicizacije državnih i upravnih poslova, koji su se postepeno udaljavali od kaptola i crkve.⁵⁶ Gradsko vijeće, koje je upravljalo poslovima komune dobiva svoj prostor unutar novih komunalnih građevina, a njihova je važnost bila naglašena proširenim i uređenim trgovom. Jako se ne treba složiti s time da je u 13. stoljeću gospodar grada bio biskup, a da su kasnije vlast preuzeli isključivo svjetovni moćnici,⁵⁷ ipak se krajem 13. i početkom 14. stoljeća politički i ekonomski interesi svjetovne i crkvene vlasti sve više odvajaju, a u tom rivalstvu osjeća se supremacija svjetovnoga nad duhovnim.⁵⁸

Andreis spominje da su se "u stara vremena" gradski vijećnici sastajali u komunalnoj palači ili na trgu, ali i u crkvi "ponekad u prisutnosti biskupa kao što se desilo 1285. godine".⁵⁹ U mnogim dalmatinskim gradovima sastanci vijeća i rasprave održavali su se u crkvama dok se

⁵³ Andreis, *Povijest*, 171.

⁵⁴ Andreis, *Povijest*, 332.

⁵⁵ Stošić, *Trogirska*, 67. Bužančić ovu završnu fazu uredjenja gradskog trga u 15. stoljeću naziva *renovatio urbis*; Bužančić, *Renovatio*, 107-117.

⁵⁶ Mletačka vlast, primjerice, nije dopuštala nadležnost crkvenih sudova protiv svjetovnjaka, što je odredilo pitanje jurisdikcije nad sudom i u dalmatinskim gradovima; *Zlatna knjiga grada Splita*, ured.: Frangeš, Ivo, Split: Književni krug, 1996, 197.

⁵⁷ Strohal smatra da je još u 13. stoljeću biskup bio "gospodar grada"; Strohal, Ivan, *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, Zagreb: JAZU, 1913., 305-310.

⁵⁸ Da se osjećala opasnost presizanja svjetovne vlasti na prostore Trogira, pokazuje i pismo pape Klementa IV., koji 1266. godine prima pod zaštitu trogirskog biskupa i štiti sva njegova prava i prostore: *...decernimus ergo, ut nulli omnino hominum, liceat prefatam ecclesiam tenere, perturbare, aut eius possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, seu quibuslibet vexationibus fatigare, sed omnia integre conserventur eorum...*; CD, sv. V, 380. Godine 1266. godine trogirski biskup Columban morao se odreći desetine u korist trogirске općine; CD, sv. V, 382, 516; Lučić, *Povijesna*, 543. Godine 1340. postoje razmirice između biskupa i komunalnih vlasti u svezi s kontrolom nad porezom na ulaz u grad (*vratarina*) i drugim tržišnim daćama, a 1346. godine komuna je zabranila prenošenje nekretnina i davanje nekretnina u zakup strancima i svećenicima; *Statuta et Reformationes civitatis Trogurii* (dalje: TS), ured.: V. Rismondo, Split: Splitski književni krug, 1988, *Reformationes*, L. I, c. 17. Tek na intervenciju mletačke vlade, ukinuta je ova zabrana u dijelu koji se odnosi na otuđivanje nekretnina u korist crkve; TS, *Reformationes*, L. II, c. 60. Mletačka je vlast sredinom 15. stoljeća izuzela mnoge pravne poslove iz crkvenih ruku. Tako je 1465. određeno za cijelu državu da "sporovi oko crkvenih dobara, koji se odnose na dohotke, ne smiju priznavati drugog suda osim svjetovnog"; Andreis, *Povijest*, 186.

⁵⁹ Andreis, *Povijest*, 368.

nisu izgradile komunalna palača i lođa.⁶⁰ Primjerice, 1271. godine, trogirski se *generale consilium* sastaje u crkvi Sv. Lovre,⁶¹ a 1277. godine odlučuje o miru sa Splitom u crkvi Sv. Marije *De Platea*.⁶² Mnoga su se okupljanja zadržala u katedrali i nakon izgradnje komunalne palače i lode, jer su tako imala snažno simboličko značenje, osobito prilikom službenih zakletvi i obećanja.⁶³ Godine 1333., kada se ban Mladen zaklinje na mir sa Splitom, čini to upravo u trogirskoj katedrali, a prisutan je i *consilium*, predstavljajući određene građane kao svjedoke ("...sklopiše ovaj ugovor i sporazum...dotaknuvši presvete moći blaženog Lovre ispovjednika koje se nalaze na oltaru...").⁶⁴ Vrlo su česta i otvaranja oporuka u crkvi Sv. Marije.⁶⁵ Lučić navodi da je *platea communis* korištena tijekom srednjeg vijeka kao mjesto okupljanja Velikog vijeća, baš kao što su to bile komunalna palača i lođa.⁶⁶ Stanovnici Trogira okupljali su se na trgu i kad su se trebala objaviti javna oglašavanja (*proclamatio, incantatio*). Službenik koji je za ovu dužnost bio plaćen zvao se *praeco*.⁶⁷ Oduzimanje nekretnina vrjednijih od 100 libara morao je izvikivati čak tri puta, i to nedjeljom poslije mise.⁶⁸ Oglašavali su se i neki politički događaji ili sklopljen mir. Primjerice, kad je 1325. godine iz Venecije došlo duždevo pismo (protiv izdajica), njegov je sadržaj trebao javno pročitati općinski glasnik "pod općinskom lođom", i na latinskom i na hrvatskom (*lingua sclava*) jeziku. Prema Lučiću, ovaj proglas nije se trebao pročitati samo kad je bio primljen, "već i u nedjelju nakon pjevanje mise kad su se običavali objavljivati proglosti, tj. upravo kada je narod u većem broju izlazio iz katedrale, zato da bi svatko to saznao".⁶⁹ Nakon 1420. godine, mletačka vlast povećava nadzor nad trgovom te nastoji kontrolirati javna okupljanja u gradu.⁷⁰ Osim raznih zakletvi, na trgu su se obavljali razni svakodnevni poslovi, vodile parnice i sklapani ugovori. Prema zakonu su kod sklapanja pravnih ugovora uz notara ili egzaminatora trebala biti prisutna bar dva svjedoka.⁷¹ U dokumentima s kraja 13. stoljeća spominje se mjesto pred ljekarnom (srušenom 1375.) na kojem su se održavale sudske rasprave.⁷² Ova ljekarna

⁶⁰ Primjerice 1101. godine u Zadru se spominje gradsko vijeće u crkvi Sv. Krševana, a 1197. godine *in plateis sancti Michaelis*; CD, sv. II., 244, 266, 282, 318, 327.

⁶¹ ... *generale consilium factum fuit in civitate Traguriensi in ecclesie Sancti Laurentii...*; CD, sv. V., 591.

⁶² TS, 9.

⁶³ Lučić, *Povijesna*, 491-495.

⁶⁴ Lučić, *Povijesna*, 491-495.

⁶⁵ *Monumenta*, 1/2, 13, 91, 268, 284, 285.

⁶⁶ Lučić, *Povijesna*, 481.

⁶⁷ TS, 350.

⁶⁸ TS, *Reformationes*, L. II, c. 6, 35, 78.

⁶⁹ Lučić, *Povijesna*, 468-469.

⁷⁰ Sličnu pojavu možemo pratiti i u drugim dalmatinskim gradovima. Primjerice u Splitu je dužd bio naredio građanima da se bez suglasnosti i znanja upravitelja grada ne smiju održavati zborovi, skupovi i javne skupštine, jer su često uzrokovali "svade i gradske nemire"; *Zlatna knjiga grada Splita*, ured.: Frangeš, Ivo, Split: Književni krug, 1996, 165.

⁷¹ Ova *curia examinatum*, kao i u talijanskim komunama, služila je da bi službeno potvrdila razne ugovore; Schulz, Juergen, "Urbanism in Medieval Venice", u: *City States in Classical Antiquity and Medieval Italy*, ured.: Molho, Anthony - Raaflaub, Kurt - Emlen, Julia, Michigan: The University of Michigan Press, 1994, 423. Smatra se da je u dalmatinskim gradovima *examinator* predstavljao posrednika između notara i građana.

⁷² Notarski spisi 13. stoljeća lociraju mnogo sudske rasprave, kupoprodaja i ugovora upravo ispred ljekarne: od 29. studenog 1271. do 18. svibnja 1273. zapisano ih je 33. Rasprava 24. veljače 1272. održana je *ante*

nalazila se negdje kod komunalne palače, a srušena je radi izgradnje novog trijema 1375. godine: *Hostium apothecae communis claudatur atque illa statio pauca, que est penes apotecam pridem communis, destruatatur, et de ipsa fiat una logia, que est (vicina) palatio novo communis.*⁷³

Lučić spominje vrlo zanimljiv dokument iz 1330. godine, u kojem opisuje kako su se zakletve odvijale na otvorenom trgu. Jedan vlasnik zemlje u parnici se zaklinjao "nad križem i knjigom Evanđelja koji su bili postavljeni na jednu okruglu ploču na trgu".⁷⁴ Lučić sam nije siguran gdje se nalazilo to mjesto jer je "ovaj način zaklinjanja izašao iz običaja (u 17. st.)", te pretpostavlja da je "moguće da se ona ploča nalazila na onom mjestu gdje se nalazio stari zastavni stup, a to je na sredini trga, jer se još vidi okrugli trag na starom pločniku između Gospine crkve i novog zastavnog stupa".⁷⁵

Ako pogledamo već spomenuti crtež Sv. Marije iz 18. stoljeća, vidi se položaj "novog zastavnog stupa". Lučić piše da se u njegovo vrijeme (17. st.) za uskršnjih blagdana običavao "izložiti veliki srebrni pozlaćeni križ na četverokutnoj ploči koja je pokrivala jednu kamenu raku, a bila je postavljena pokraj spomenute Gospine crkve na trgu pod prozorom". Lučić dalje opisuje kako je ta raka uklonjena prije nekoliko godina (od vremena kada on to piše), a da se "namjesto nje običava postaviti jedan mali stol s istim križem, a ovaj se križ u narodu običava nazivati križ od zakletve ili Rotni križ (*Rotni Chris*)".⁷⁶ Lučić objašnjava da je ime ovog uskršnjeg rotnog križa tradicionalno preuzeto od križa koji je u 14. stoljeću bio smješten kod zastavnog stupa i služio u sudbene svrhe. Andreis spominje presudu u kojoj se 12 trogirskih plemića zaklinje "nad propelom i Svetim Pismom nad okruglom pločom na plokati".⁷⁷ Ovakav "stol pravedni", na kojem su se obavljali pravni poslovi na otvorenom nije bio iznimka u Dalmaciji.⁷⁸

U trogirskim notarskim spisima ne nalazimo zapisanu presudu vezanu uz stup srama. Ipak u statutu se navodi da je svatko tko bi hulio Boga ili svece (i zbog toga ne bi platio kaznu), morao je provesti pola dana *ad barlinam in platea*.⁷⁹ Osoba vezana na ovom stupu bila je videna od cijele zajednice, što je i bila svrha sramotne kazne. U mnogim je dalmatinskim gradovima zastavni stup bio ujedno i stup sramote. Ovakve su *berlinae*, kao i vješala ili lomače, okupljale mnoštvo ljudi, te se javno mučenje ili pogublivanje pretvaralo u javni društveni događaj.⁸⁰ Statut spominje i javne smrtne kazne: bilo je određeno da se heretici i vračare spale "sve dok

domum domini Duimi de Cega et stationem Orlandini speciarii, a nekoliko se rasprava održalo in statione Rolandini speciarii, te se može pretpostaviti da se zbog lošeg vremena rasprava preselila u samu ljekarnu; Tartalja, Hrvoje, "Naša najstarija ljekarna", u: Radovi međunarodnog simpozija održanog prigodom proslave 700. Obljetnice spomena ljekarne u Trogiru, 1973, 22.

⁷³ CD, sv. XV, 161 (1375. godina).

⁷⁴ Lučić, *Povijesna*, 496-497.

⁷⁵ Lučić, *Povijesna*, 497.

⁷⁶ Lučić, *Povijesna*, 497.

⁷⁷ Andreis, *Povijest*, 132.

⁷⁸ Strohal, *Pravna*, 315.

⁷⁹ *...puer...sive pauper...ponatur et teneatur per medium diem ad barlinam in platea...; TS, L. I., c. 1.*

⁸⁰ *Hvarski statut* (dalje: HS), ured. Rismondo, Vladimir, Split: Književni krug, 1991, L. V., c. 32; *Zadarski statut* (dalje: ZS), ured. Batović, Šime, Zadar: Matica Hrvatska, 1997, *Reformationes*, 145, 150; Mitić, Ilija, "Orlandov stup u Dubrovniku", u: *Anali HAZU u Dubrovniku*, sv. 10-11 (1966), 233-254.

se ne pretvore u pepeo".⁸¹ Ipak, u statutu se ne spominje za to određeno mjesto u gradu, a takve podatke ne pružaju nam ni notarski spisi. Andreis, pišući o događajima 1386. godine, navodi jedno javno političko smaknuće na glavnom trgu.⁸² Kako je zakonodavna vlast bila u rukama plemstva, kazne koje su se izvršavale nad pučanima i plemićima bile su novčano različite, a smrtna se kazna plemiću izvršavala odrublivanjem glave, a pučaninu vješanjem.⁸³ Za neke prijestupe, optuženici nisu bili zatvarani nego, prema statutu, javno bičevani.⁸⁴ Središte komunalnog pravosuđa, birokracije i političke moći, odakle se kontrolirao i organizirao svakodnevni život, bila je komunalna palača.⁸⁵ U srednjovjekovnim gradovima istočne obale Jadrana, ova se zdanja javljaju usporedo sa razvojem komunalnog života.⁸⁶ Kao simboli svjetovne moći komune, grade se na istaknutom mjestu u gradu, preoblikujući urbani prostor i dominirajući njime. Prostor komunalne palače razlikovao se od grada do grada, ali u pravilu su ondje bili smješteni načelnikov stan, dvorana za sastanke vijeća, soba za suce, čuvare i kancelare, a u prizemlju stanovi za stražare, te zatvorske prostorije i jedno mjesto za mučenje.⁸⁷ U trogirskoj komunalnoj palači bile su smještene službene prostorije, kao *cammera communis*, prostorija za čuvanje komunalnog blaga, te *cancelaria communis*.⁸⁸ Lučić navodi dokument u kojem je 1302. godine "presude donio i proglasio gospodin kapetan u palači trogirske općine sjedeći za sudskim stolom."⁸⁹ Andreis opisuje kako "knez sa sucima sjedi ravno na klupi, s desne strane savjetnici, s lijeve sindici: šest sjedalica u polukrugu uredno raspoređenih".⁹⁰ Komunalna palača u Trogiru bila je prvenstveno simbol moći gradskog plemstva, jer je Veliko vijeće koje je ondje zasjedalo, 1340. godine zabranilo članstvo neplemćima.⁹¹ Kasnije se dvorana u kojoj su se vijećnici sastajali zvala *Aula consilii nobilium*.⁹² Reformacija iz 1406. godine

⁸¹ TS, L. I, c. 2; L. II, c. 26.

⁸² Andreis, *Povijest*, 120-121.

⁸³ Strohal, *Pravna*, 343. I u drugim su gradovima trgovci služili javnoj opomeni: nakon što su 1401. godine Splitski napali Trogir, koji je prognanim Splitskim dao utočište, uhićeni su Trogirani dovedeni u Split. Jedan od njih bio je "na plokati tiranskim primjerom smaknut i za veći prezir utopljen u moru". Kada su Trogirani napali Splitsko područje, Splitski su mrtva tijela poginulih neprijatelja ostavili na splitskom trgu "poput trofeja"; Andreis, *Povijest*, 133-134.

⁸⁴ TS, *Reformationes*, L. I, c. 71. Takve su kazne uobičajeno bile vršene upravo na glavnom trgu grada, gdje se optuženog moglo najviše javno osramotiti. Usporedi s talijanskim gradovima; Bocchi, Francisca, "Regulation of the Urban Environment by the Italian Communes from the Twelfth to the Fourteenth Century", u: *Bulletin of the the John Rylands University Library of Manchester*, sv. 72/1 (1990), 76.

⁸⁵ Usporedi sa talijanskim gradovima: Colin Cunningham, For the honour and beauty of the city: the design of town halls, 29-55, u: Diana Norman, ured., "Siena, Florence and Padua: Art, Society and Religion 1280-1400", sv. II., New Haven-London, Yale University Press, 1995.

⁸⁶ Usporedi: Karaman, Ljubo, "O starom gradskom domu u Splitu", u: *Novo doba*, Split, 25. XII. 1933.; Novak, Grga, *Povijest Splita*, sv. I., Split: Matica Hrvatska, 1957., 507; Kečkemet, Duško, "Romanička loža u Splitu", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 8. (1954.), 96-110; Stagličić, Marija, "Izgradnja kneževih providurove palače u Zadru", u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 20 (1980/81), 75-91.

⁸⁷ Kečkemet, *Romanička*, 98.

⁸⁸ *Monumenta*, sv. 2/1, 64, 249.

⁸⁹ Lučić, *Povijesna*, 355.

⁹⁰ Andreis, *Povijest*, 369.

⁹¹ TS, L. I, c. 53.

⁹² Andreis, *Povijest*, 368.

spominje da su se trogirski plemići okupili "u maloj loži kod gustjerne rezidencijalne palače rečenog gospodina kneza".⁹³ U zgradi palače nalazile su se i privatne kneževе prostorije te prostorije njegove obitelji. Međutim, knezu je statutom bilo zabranjeno pregrađivati komunalnu palaču bez pristanka Tajnog vijeća.⁹⁴ U prizemlju, na uglu palače nalazio se komunalni zatvor.⁹⁵ On je osnovan, kako navodi Andreis, nakon proširenja trga 1306. godine, da bude "na strah krivcima, a na utjehu pravednicima".⁹⁶ U dvorištu komunalne palače okupljali su se stanovnici Trogira radi raznih poslovnih kontakata ili ugovora.⁹⁷ Međutim, samo je muškarcima bilo dozvoljeno da ulaze u palaču, kao i u gradsku lođu. Prema statutu, žene nisu smjele ulaziti u ove "javne zgrade" čak i kad su bile svjedokinje. U takvom slučaju bilo je određeno da pučanke svjedoče u crkvi Sv. Marije na trgu, a plemkinje u svojim vlastitim kućama.⁹⁸ Komunalna palača vjerojatno je bila dobro čuvana, s obzirom da su se u njoj nalazila komunalna skladišta i gradski zatvor.

Blizu palače su se iznajmljivale prostorije za općinske službenike. Lučić spominje bilježnički akt datiran 22. svibnja 1324. godine, u kojem opat Sv. Ivana Krstitelja, Savin, iznajmljuje palaču koja se nalazila blizu ovog benediktinskog samostana. Palaču su iznajmili općinski masariji na 29 godina za 24 libre malih dinara godišnje, "uz obavezu općine da će snositi troškove oko održavanja zgrade i uz izjavu da će, ako bi rektori ili općina htjeli učiniti unutra neku sobu ili radnu prostoriju za svoje potrebe, to učiniti na svoj račun".⁹⁹ Farlati spominje dogovor o iznajmljivanju iste kuće 1336. godine, te opisuje njezin položaj: *... ab uno capite versus meridiem est dicta ecclesia S. Joannis Baptistae, ab alio capite est palatium Communitis.*¹⁰⁰

Lođe su, kao i komunalne palače, bile tipičan urbanistički element dalmatinskog grada. Imale su pravnu funkciju, bile prostor okupljanja građana ili mjesto za predah putnika.¹⁰¹ U nekim su gradovima bile odijeljena arhitektonska cjelina, a negdje integralni dio komunalne palače. U manjim gradovima funkciju lođe preuzimalo je i predvorje crkve.

Iako samostalno zdanje, trogirski lođa funkcionalno predstavlja povišen i izdvojen dio trga, određen za obavljanje službenih javnih poslova (*logia ubi iura redduntur*). Statut definira trogirsku lođu kao mjesto gdje su, osim u komunalnoj palači, sjedili *comes vel socius eius*, kad su

⁹³ TS, *Reformationes*, L. I., c. 77.

⁹⁴ TS, L. I., c. 13.

⁹⁵ TS, *Reformationes*, L. I., c. 71; L. II., c. 14.

⁹⁶ Andreis, *Povijest*, 60.

⁹⁷ *Monumenta*, I./2., 17, 62, 63, 77, 85; *Monumenta*, I./1., 438, 439.

⁹⁸ *Ordinamus, quod aliqua mulier introducta in testem super aliqua causa, palacium communis vel logiam intrare non debeat ad testimonium perhibendum; sed si nobilis fuerit (in) sua domo, si vero popularis in ecclesia sancte Marie de platheia sua debeant testimonia perhibere*; TS, L. I., c. 45.

⁹⁹ Lučić, *Povijesna*, 543.

¹⁰⁰ *... comes, iudices, consiliarii, massarie... promiserunt dicto Dom. Abbati pro dicto monasterio stipulanti solvere et dare sibi nomine pensionis et mercedis dicta domus et stationum... Hoc acto quod si rectores, vel commune Tragurii facerent aliquas cameras, vel aliquod laborerium pro ipsorum rectorum et communis utilitate et comodo, quod quidem opus, sive laborerium mutaret solitam sive praesentem formam aedificii, dictum commune suis expensis praedictas cameras et laborerium facere tenatur...*; Farlati, *Illyricum*, sv. IV, 376.

¹⁰¹ Usporedi: Kečkemet, *Romanička*, 96-110; Filip de Diversis de Quartigianis, "Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika", u: *Dubrovnik*, sv. 3 (1973), 26; Planić-Lončarić, "Dubrovačka luža", u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 4 (1990), 93-97; Zelić, Danko, "Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika", u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 19 (1995), 37-51.

predstavljali vlast komune i provodili njezine zakone.¹⁰² Tri dana prije nego bi knez proglasio neku osudu ili oslobađanje, trebao ju je "oglasiti u lođi ili na uobičajenom mjestu gdje se redovito javno i glasno vrše objavljivanja".¹⁰³ Također, jednu večer prije oglašavanja, Vijeće se trebalo sastati u komunalnoj lođi kako bi se okupljenim građanima pročitale presude javno, a ne tajno (*publice et non oculte*).¹⁰⁴ Godine 1340., službeni je glasnik "oglasio i objavio jakim glasom u lođi i na trgu općine grada Trogira" da je sklopljen mir između Trogira, Splita i Šibenika".¹⁰⁵ Lođa je bila službeno mjesto za rješavanje različitih parnica i ugovora. Kurijalni spisi 14. stoljeća (1311.-1331.) pokazuju kako su se mnogi administrativni i sudski poslovi obavljali u lođi ili u njezinoj blizini.¹⁰⁶ Ako je građanin predao neki zahtjev u komunalnoj palači, odluka bi bila oglašena u lođi, kao što bi prije njezine izgradnje bila oglašena *in platea majori*,¹⁰⁷ gdje ju je notar i zapisao. I ovdje su trebala biti prisutna najmanje dva svjedoka i egzaminator, a ponekad i *advocati*, kao posrednici između građana i suca. I zakletve na Evandelja provodile su se u lođi.¹⁰⁸ Notarski dokument iz 1329. godine spominje pravni slučaj koji se održavao u lođi, a u kojem se optuženi morao zakleti na križ i Evandelje *juravit supra crucem et librum in plancha rotunda*.¹⁰⁹ Ovo se može usporediti sa Lučićevim podacima o "okruglom stolu" koji se nalazio na trgu kod zastavnog stupa. Stol koji se danas nalazi u loži potječe iz 1606. godine, ali može se pretpostaviti da je prije njega na istom mjestu postojao stariji stol koji je imao sličnu pravnu funkciju.

Zanimljiva je uloga lođe kao gradskog pritvora,¹¹⁰ ako je netko bio optužen za dug, morao se sam prijaviti u lođu i ostati tamo dok se novac ne vrati. Ako to ne bi učinio, bio bi prisilno odveden u zatvor. U lođi, dužnika su čuvali komunalni stražari.¹¹¹ Ova se odredba odnosila vjerojatno samo na muškarce, budući da je ženama statutom bilo zabranjeno ulaziti u lođu. S druge strane, u jednom se poglavlju statuta zabranjuje tijekom dana i noći koristiti prostor glavnog trga ili lođe za loše navike nekih stanovnika (*mingendo et egerendo*).¹¹² Po tome se vidi da je u svakodnevnom praktičnom životu, bez obzira na odredbe statuta, lođa bila relativno dostupno mjesto (čak i noću), što dokazuje da nije bila tako strogo čuvana.

¹⁰² ...*omni die in palatio vel in logia in qua dominus comes vel socius eius sedere poterit te voluerit ad jus reddendum...*; TS, L. I., c. 23.

¹⁰³ ...*faciat baniri in logia seu in loco consueto, ubi solitum est baniri publice (et) alta voce*; TS, L. II., c. 109.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Lučić, *Povijesna*, 518, prema dokumentu iz 1340.

¹⁰⁶ *Trogirski, passim*.

¹⁰⁷ *Monumenta*, sv. 1/2., 3, 5.

¹⁰⁸ *Trogirski*, 32-33.

¹⁰⁹ *Trogirski*, 300-301.

¹¹⁰ Usporedi: *Knjiga zakona i reformatija grada Šibenika*, ured. S. Grubišić, Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982, L. IV., c. 23.

¹¹¹ *Insuper quod, existens in logia, non possit recedere pro sua necessitate (de logia) sine licencia militis domini comitis seu comestabilis, qui tunc esset de custodia platee, et si recesserit sine licencia, ut dictum est, habeatur ille talis pro contumace, tamquam si non ivisset in logiam tunc, quando sibi mandatam fuit...*; TS, *Reformationes*, L. II., c. 14.

¹¹² TS, *Reformationes*, L. I., c. 14.

Gospodarska uloga trga – dok se u srednjovjekovnim dokumentima često spominje uloga trga u gospodarstvu, glavni je trg bio od velike važnosti kao jedina tržnica unutar zidina i glavno sajmište cijelog distrikta. Njegov značaj ovisio je i o adekvatnom prometu ljudi i o različitim servisima potrebnim za funkcioniranje tržnice. Bitan faktor bila je povezanost trga s glavnim ulicama u gradu, a preko njih sa gradskim vratima i putovima koji spajaju grad s okolnim područjem komune. Tipično za srednjovjekovnu tržnicu jest postojanje javne česme, ali se bez potrebnih arheoloških dokaza ne može potvrditi postojanje izvora vode na glavnom trgu. Jedini spomen gustjerne kod komunalne palače, u već spomenutoj reformaciji iz 1406. godine,¹¹³ nedovoljan je dokaz za pretpostavku o postojanju česme.¹¹⁴

Andreis navodi da je 1435. godine, u vrijeme popločivanja i proširenja glavnog trga, bilo zatraženo da se izgradi bunar za "ukras i korist", ali da je ova izgradnja bila odgođena.¹¹⁵ On spominje samo gradski bunar zvan *Dobrić*, ali taj je bio smješten na obali, izvan gradskih zidina.¹¹⁶ Prema njemu, grad je imao dovoljno vode: "...grad koji obilujući izvornim vodama, osim jedne javne i dovoljne za opću potrebu, ima više česama, koje služe isto toliko korisnome kao i nasladama".¹¹⁷ Napokon, za glavnu tržnicu bilo je važno da se u blizini nalazila kancelarija i ostale komunalne službe, gdje se mogao sklopiti eventualni ugovor ili potvrditi posao sklopljen na sajmištu. Službenici koji su skupljali tržišne takse spominju se u notarskim dokumentima pod nazivom *platearius* ili *plazarius*.¹¹⁸ *Platearii* su obavljali i dužnost dostavljača poziva, čuvanja zatvora, javnog izvikivanja i poslove javne dražbe.¹¹⁹

Izvori navode samo neke proizvode koji su se donosili na trg radi prodaje.¹²⁰ Statut spominje dinje, tikve, krastavce, limune i naranče. Bilo je određeno da se ovakvi kvarljivi proizvodi prodaju istoga dana kada su bili doneseni. Što je ostalo neprodano, prodavači su bili dužni posredovanjem službenika zatvoriti u veliku željeznu posudu "koja se iznutra dobro zatvara". Drogoga dana ti su se proizvodi smjeli prodavati samo iz te posude.¹²¹

Jedna odredba iz statuta zabranjuje ženama koje su prodavale "nešto na trgu (što se može zagaditi) da pređu ili češljaju vunu".¹²² Regulacija kojima se predviđa kontrola kvalitete robe, pokazuje nastojanje da se službeno regulira rad trga kao gradske tržnice. Jedna statutarna odredba potvrđuje njegovu središnju važnost: prema statutu, bilo je zabranjeno prodavati ribu

¹¹³ ...*Apsis omnibus congregatis in logia parva cisterne palacij residence dicti domini comitis...*; *Reformationes*, L. I., c. 77. Prevodioci pojam *cisterna* u ovoj reformaciji prevode kao *gustijerna*.

¹¹⁴ Naime, *cisterna* se ovdje može prevesti i kao podzemna prostorija ili podzemno sklonište; *Lexicon*, sv. I., 227.

¹¹⁵ Andreis, *Povijest*, 171.

¹¹⁶ Andreis, *Povijest*, 269.

¹¹⁷ Andreis, *Povijest*, 16.

¹¹⁸ TS, L. I., c. 40; *Monumenta*, sv. I/2., 247; sv. II, 112, 114, 242. *Platearius-exactor plateatici* (skupljač taksi); vidi: *Lexicon latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae*, ured.: Kostrenčić, Marko, Zagreb: JAZU, 1978, 864. O porezima u dalmatinskim komunama vidi: Raukar, Tomislav, "Prilog poznavanju sistema prihoda dalmatinskih gradova u 14. stoljeću", u: *Historijski zbornik* 29.-30. (1971), 345.

¹¹⁹ *Zlatna*, 75; Proglase na rivi je izvikivao *rivarius*, a rogom pozivao na saslušanje *bucarius*; Lučić, *Povijesna*, 471.

¹²⁰ U to se vrijeme gradske ekonomija još osnivala na poljoprivredi i stočarstvu; vidi: Mirković, Mijo, "O ekonomskim odnosima u Trogiru u 13. st", u: *Historijski Zbornik*, sv. 4 (1951), 23.

¹²¹ TS, *Reformationes*, L. I., c. 3.

¹²² TS, L. II., c. 46. Gotovo identičnu regulaciju nalazimo i u splitskom statutu iz 1312. godine, koja se odnosi na žene koje prodaju robu koja se može zagaditi, "osobito mlijeko"; *Statuta et leges civitatis Spalati* (dalje:

drugdje "osim u trogirskoj luci" ili "na trogirskom trgu".¹²³ Unutar komunalne palače nalazila su se skladišta, jedno za žito, a drugo za sol. Čuvali su ih posebni službenici.¹²⁴ Statutom je i knezu bilo zabranjeno uzimati žito za svoje potrebe iz velikog komunalnog skladišta: "knez i njegovi zastupnici dužni su ga uzimati iz malog komunalnog skladišta, i to uz onu cijenu uz koju ga uzima svaki drugi građanin".¹²⁵ Prema Lučiću, u "novoj zgradi" iz 1333. koja se nalazila u glavnoj ulici nasuprot katedrale, postojalo je jedno skladište.

Na zapadnoj strani trga u glavnoj ulici bio je niz dućana smještenih u prizemlju stambenih kuća. Obrtnički i zanatski proizvodi prodavani su na otvorima "vrata na koljeno" i ispred njih. Jedino nedjeljom i praznikom morali su biti zatvoreni.¹²⁶ *Zlatna knjiga grada Splita* 1435. godine spominje karavane koje su dolazile iz Bosne u Split i Trogir preko Klisa, te donosile raznu robu na trogirski (i splitski) sajam. Trogirani su ovim dokumentom pokušali dolazak karavana uskladiti sa svetkovnjem svojih blagdana.¹²⁷

Svečanosti, igre i običaji na glavnom trgu

Trg je bio prostor gdje su se ljudi okupljali i da sudjeluju u javnim igrama, svečanostima ili procesijama. Jedan notarski dokument opisuje lokalni običaj (*consuetudo*) koji se održavao na glavnom trgu, *in circuitu monasterij sancti Johannis*. Građani su sudjelovali u igri (*ludus*) gdje su birali "kralja" i "borili se oružjem".¹²⁸ Izgleda da je ovaj običaj ostatak rimskih igara *Saturnaliae*, u kojima se krunio kralj, a u dalmatinskim se krajevima zadržava kroz cijeli srednji vijek. Trogirski zapis iz 1272. godine najstariji je spomen ove srednjovjekovne igre u Dalmaciji.¹²⁹ Igra "biranje kralja" bila je poznata i drugdje u Europi, a održavala se za vrijeme Uskrsa.¹³⁰ Izabrani je "kralj", kao u rimsko doba *princeps Saturnaliorum*, dijelio smiješne komentare prolaznicima, zabavljajući tako gradsko stanovništvo. U ovoj je igri bilo i viteškog natjecanja, a na kraju "turnira" okupljenim je građanima pokazivana čitava kraljeva "svita" - župani, dvorjani i vojnici, a zatim se nastavljalo slavljem do u noć u kućama pobjednika. Prostor unutar crkve, bio je mjesto za razne javne aktivnosti, pravne ili religiozne prirode.

SS), ured. Hanel, Josip, Zagreb: JAZU, 1878, L. IV, c. 96: *Item statutum et ordinatum est, quod nulla mulier neque maluendula, sive que lac uendit, presumat fiare uendendo illas res, que possent contaminari, sub bano duodecim denariorum...*

¹²³ TS, L. II., c. 42.

¹²⁴ TS, L. I., c. 85, 86, 90;

¹²⁵ TS, *Reformationes*, L. I., c. 16b.

¹²⁶ TS, L. I, c. 3.

¹²⁷ Ove su karavane bile uzrok razmirica između Trogira i Splita, jer su oba grada na različite načine pokušavala privoliti voditelje karavana da dolaze u njihove gradove; *Zlatna*, 151.

¹²⁸ *...et dixit quod consuetudo est in Tragurio, quod homines faciunt reges et dominos inter se et ludunt cum armis inter se in Pascale et post festum per plures dies. Et ipse Boghidanus et alii sui socii federunt regem et ludebant cum armis et faciebant praecepta illius qui erat rex et ducebat homines ad regem eorum quando rex percipiebat, et stando ipsi in circuitu monasterij sancti Johannis et ludebant ibi, et ipse Marinci cum predicto Boghidano insimul ludebant...*; *Monumenta*, sv. II., 79; Barada, Miho, "O našem običaju biranja kralja", u: *Starohrvatska prosvjeta*, sv. 3.-4. (1927.), 197-209.

¹²⁹ Matasović, Josip "Još o svečanostima 'Biranih kraljeva' u mletačkoj Dalmaciji", u: *Narodne starine*, sv. 9 (1930), 3.-4.. Za Šibenik postoji svjedočanstvo o toj igri kod Fortisa; Barada, *O našem*, 198.

¹³⁰ Kod Francuza je takav običaj poznat pod imenom *Le roi boit*; Matasović, Još, 4.

Usporedo sa sekularizacijom drame, crkvene predstave se premještaju u portik ispred glavnog portala. Crkvena prikazanja (*sacre rappresentazioni*) postupno su se prikazivala i na hrvatskom jeziku, osobito tzv. "Misteriji".¹³¹ Od crkvenih svečanosti na trgu Lučić opisuje već navedenu srednjovjekovnu uskršnju svečanost, koja se održavala kod crkve Sv. Marije *de Platea* i u njoj. U vrijeme Uskrsa srebrni križ iz crkve Sv. Marije prenosio se na trg, gdje se smještao na okrugli stol, na isto mjesto gdje se nekad nalazio "stari zastavni stup". Kasnije, kad je "okrugli stol" odnesen s trga, za ovaj uskršnji festival koristio se "mali stol".¹³²

Staturna odredba iz 1386. godine spominje vitešku igru - poznatu kao *paliu balistrariorum*, u kojoj su se strijelci na konjima natjecali za *paliu*, odnosno plašt koji je predstavljao nagradu u natjecanju. Prvi podaci o takvoj srednjovjekovnoj igri potječu iz 12. stoljeća. Najpoznatiji je sienski primjer,¹³³ gdje se po jedna osoba iz svake gradske četvrti utrkiivala u trci u kojoj je pobjednik odnosio *pallium*. U Sieni je *pallio* je nabavljala komuna i bio je vrlo skup.¹³⁴ Odredba koja spominje ovu igru u Trogiru ne daje nam mnogo pojedinosti, ali sigurno je da je *pallio* i u Trogiru bio tradicionalan i važan običaj, jer statut određuje da općina svake godine za njega osigura velika novčana sredstva.¹³⁵ Andreis spominje da je 1431. godine komuna od Republike tražila da knez "uzmogne od vrtova istog otoka (Čiova) ustanoviti onu opskrbu koja se njemu bude činila (potrebnom) za trku strijelaca".¹³⁶ Također navodi da je 1587. godine knez odlučio obnoviti stari običaj priređivanja viteških igara na dan biskupa Sv. Ivana, te se "običavala proslavljati svečanost turnirima i drugim pohvalnim viteškim igrama".¹³⁷ Ovaj je običaj, prema Andreisu, bio vrlo raskošan što dokazuju velike svote novaca koje su trošene na njegovo realiziranje. Troškove viteških igara snosila je komuna, a puno je pomagala i "javna usrdnost".¹³⁸

Svečanosti u čast gradskih zaštitnika tipične su u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima; u Trogiru su se održavale na blagdane Sv. Lovre i Sv. Ivana Biskupa.¹³⁹ Kad je 1348. godine dovršena kapela Sv. Ivana, u nju je preneseno tijelo sveca, gdje je "pobožno štovano od svojih

¹³¹ "Misteriji" su se, za razliku od liturgijskih drama, prikazivali ispred crkve ili na gradskom trgu. Od njih su se razvila *miracula* (čuda svetaca), te *moralitates* (predstave moralnog i alegorijskog sadržaja; Delalle, Ivan, "Liturgijska drama", u: *Život i crkva*, sv. 5. (1940.), 108-114.

¹³² Lučić, *povijesna*, 497.

¹³³ U Sieni je i danas ta igra najvažniji javni spektakl u gradu, a održava se na glavnom trgu. Vidi: Barlucchi, Andrea, "Quando l'onore scende in campo", u: *Medioevo*, sv. 2 (1997), 38-45.

¹³⁴ Bowsky, William, *A Medieval Italian Commune: Siena under the Nine 1287-1355*, Berkeley: University of California Press, 1981, 275.

¹³⁵ *Sancitum est quod singulis annis in perpetuum quelibet curia civitatis Tragurij libertatem habeat et auctoritatem, (quando et) in quibus rebus curie videbitur expendum de avere communis usque ad quantitatem ducatorum quinque auri pro faciendo et ponendo unum paliu facere et ponere recusarent, cadat ad penam librarum viginti quinque parvorum pro quolibet iudice recusante*; TS, *Reformationes*, L. I., c. 61. Mjesto gdje je ta igra bila održavana u Trogiru nije spomenuto u reformaciji statuta, ali mora se pretpostaviti da se održavala na širem otvorenom prostoru; ako je to bilo unutar gradskih zidina, onda je to svakako bio glavni trg.

¹³⁶ Andreis, *Povijest*, 168.

¹³⁷ Andreis, *Povijest*, 239-240.

¹³⁸ Andreis, *Povijest*, 240.

¹³⁹ U reformaciji statuta iz 1383. godine Veliko je vijeće grada, okupljeno u komunalnoj palači, izglasalo da se svake godine obvezatno slave ovi blagdani. Također je odlučeno da "u čast, hvalu i poštovanje blaženih moći

odanih".¹⁴⁰ Svaki je plemić je na dan Sv. Ivana bio obvezatan donijeti u katedralu jednu svijeću od pola libre, koja je prvenstveno služila funkciji "koja se obavlja svečano i u ophodu". Jednako je glavar svakog obrta bio dužan na dan Sv. Ivana prinijeti jednu debelu voštanu svijeću od najmanje dvije libre. "A osim debele svijeće", kako opisuje Andreis, "koju kao obrtnici prinose, dužni su po istim odlukama napraviti uoči Sv. Ivana na plokati jedno svjetilo od gline". U toj svečanosti "učestvuje zajedno sa sveukupnim građanima također i javna vlast i riznica".¹⁴¹ Takve gradske svečanosti imale su društvenu i političku važnost jer su poticale zajedništvo građana i lojalnost gradskoj vlasti, a gradski im je trg bio reprezentativna pozornica. Statut jednom svojom zabranom spominje kartanje i kockanje na javnom mjestu. Ova odredba ne samo da dočarava sliku svakodnevnog života, nego i pokazuje komunalno reguliranje gradskih prostora. Bilo je naime zabranjeno kartati se ili kockati za novac unutar cijelog grada, s izuzetkom glavnog trga i njegove blizine.¹⁴² Trg su čuvali komunalni službenici (*custodes plateae*), pa su igre za novac (koje su vjerojatno često završavale svađom i tučnjavom) mogle biti nadzirane.¹⁴³ Odredba šibenskog statuta vezana uz hazardne igre opisuje kako se u njima "dogodi nasilje i grabež novca koji je na igraćem stolu".¹⁴⁴ Grafiti urezani u kamen predvorja katedrale (s lijeve i desne strane portala) pokazuju da su se ovdje igrali šah i trilja (mica),¹⁴⁵ takve igre nalazimo urezane u kamen i u drugim gradovima Dalmacije.¹⁴⁶ U Trogiru ih je dosta sačuvano i na istočnom zidu sakristije Sv. Ivana Krstitelja, a jedna trilja postoji kraj sjevernih zazidanih vrata katedrale.¹⁴⁷

Sv. Lovre mučenika i Sv. Ivana, biskupa i ispovijedaoca, zaštitnika i branitelja grada i komune Trogira, svaka domaća i strana osoba koja je trogirskoj komuni ili privatnim osobama dužna neki novčani iznos, može osam dana prije blagdana blaženih moći Sv. Lovre i Sv. Ivana slobodno i sigurno doći boraviti ili vratiti se u grad i distrikt Trogira kao i poslije svetkovine tih svetaca također u toliko dana može doći, boraviti i vratiti se u grad i distrikt Trogira"; TS, *Reformationes*, L. I., c. 60.

¹⁴⁰ Ibidem. Tijelo Sv. Ivana premješteno je u grad 1124. godine, a Farlati opisuje svečani događaj: *Aperta itaque sacra tumba, tantus, tantaque sua vitatis emanavit odor, ut non modo vicina, verum etiam longe distantia loca mirando fragore completeret. Invenitur sanctum corpus illosum et incorruptum, excepto cubitu sinistro, ubi lapidis humore summo tenuis tangebatur. Tunc accedentes religiosi viri simul cum praefato episcopo, elevantes corpus cum hymnis et laudibus posuerunt illud in capsula cupressina quam cum eodem sacro corpore locaverunt in sarcophago marmoreo in eadem ecclesia, ubi requiescenti, praestando invocantibus adjutorium eius nomine Domini multa beneficia...*; Farlati, *Illyricum*, sv. IV, 318.

¹⁴¹ Andreis, *Povijest*, 360.

¹⁴² *Concedimus et volumus, quod quilibet libere et impune possit ludere in platea et infra plateam communis Tragurij ad quemcunque ludum tassilorum voluerit. Extra plateam vero in aliqua parte civitatis vel burgi nullus audeat ad aliquem ludum ludere tassilorum, in quo ludo ponantur denarij (vel res aut pingora, de quibus possint haberi denarij)...*; TS, L. II, c. 29.

¹⁴³ Ova se služba u talijanskim gradovima javlja još polovicom 13. stoljeća; Heers, *La ville*, 429.

¹⁴⁴ ŠS/R, 153.

¹⁴⁵ Babić, *O trogirskim*, 123.

¹⁴⁶ U dubrovačkoj se lodi, prema de Diversis, igrao šah; de Diversis, *Počinje opis*, 26; SS, L. 4., c. 75.; ŠS, L. 6., c. 24.

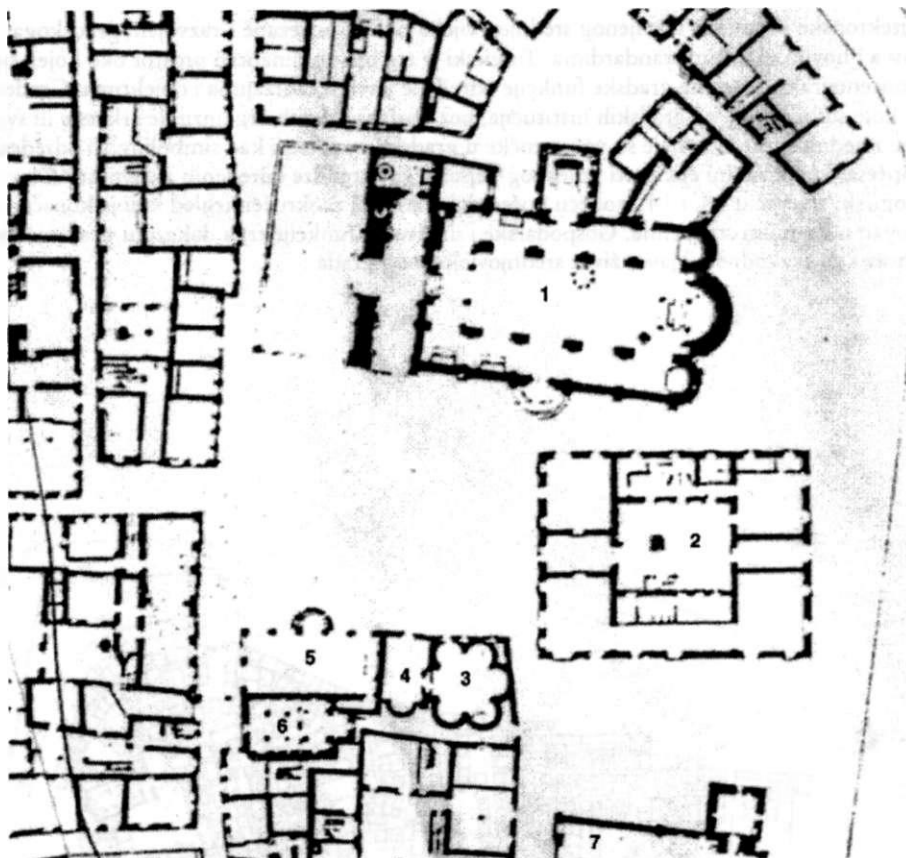
¹⁴⁷ Babić, *O trogirskim*, 114.

Arhitektonske promjene razvijenog srednjeg vijeka bile su povezane s razvojem gradskoga društva i novim urbanim standardima. Trogirski je trg bio dominantan prostor oko kojeg su se koncentrirale centralne gradske funkcije određene javnim sadržajima i objektima. Građevine koje su bile središta gradskih institucija, bez obzira jesu li ih organizirale crkvene ili svjetovne zajednice, predstavljale su važne točke u gradskoj strukturi kao simboli moći određenog autoriteta, kao vizualni elementi gradskog pejzaža, kao središte određenih aktivnosti. Glavni je trogirski trg već u 13. i 14. stoljeću počeo dobivati svoj zaokružen izgled koji je konačno oblikovan u kasnijim stoljećima. Gospodarske i društvene funkcije trga dokazuju značenje ovog prostora i za svakodnevni javni život srednjovjekovnog grada.



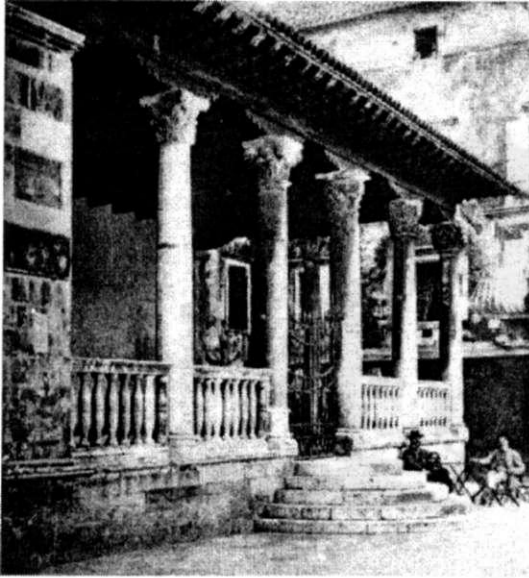
Plan Trogira, današnje stanje

Arhitektonski plan Trogira
1980. godine

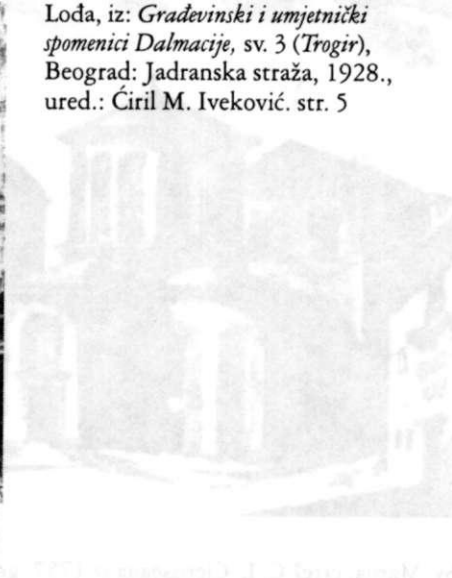


Plan trga, današnje stanje:

1. Katedrala Sv. Lovre
2. Komunalna palača
3. Crkva Sv. Marije
4. Crkva Sv. Sebastijana
5. Loda
6. Crkva Sv. Martina
7. Crkva Sv. Ivana Krstitelja



Loda, iz: *Gradevinski i umjetnički spomenici Dalmacije*, sv. 3 (*Trogir*), Beograd: Jadranska straža, 1928., ured.: Ćiril M. Iveković. str. 5

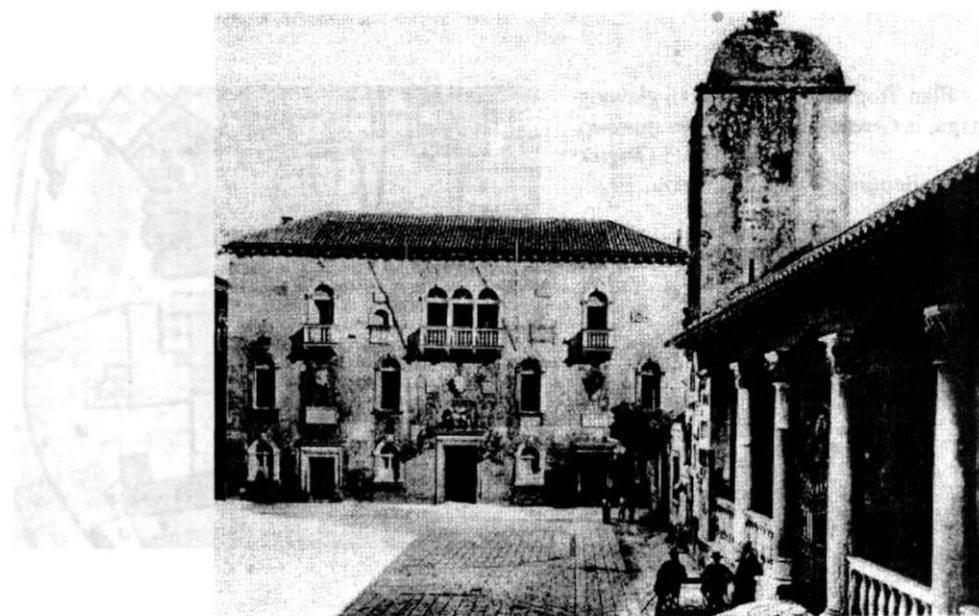


Plan Trogira iz 1826., detalj glavnog trga, iz *Gradevinski i umjetnički spomenici Dalmacije*, sv. 3 (*Trogir*), Beograd: Jadranska straža, 1928.

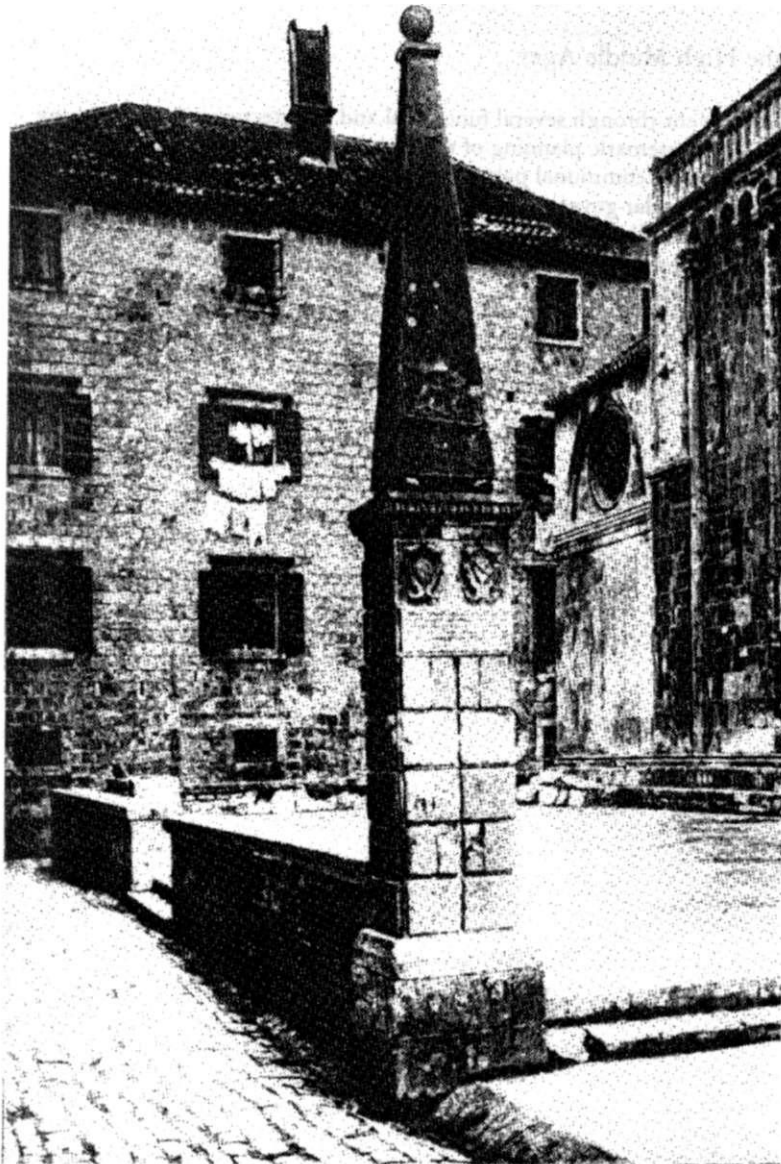




Sv. Marija, crtež C. L. Clerisseaua iz 1757. godine



Komunalna palača, Sv. Sebastijan, loda, iz: Iveković, *Građevinski*, 4



Prostor ispred zapadnog portala Sv. Lovre i "tornjić" s natpisom iz 1600. godine,
iz: Iveković, *Građevinski*, 54

Summary

Trogir's square in the High Middle Ages

The main square in Trogir went through several functional and architectural changes during the High Middle Ages. The systematic planning of the square dates from this period: its surface area was enlarged, while the communal palace and the loggia were constructed. The square became the center of secular government. Medieval social development corresponds with the establishment of spaces for new political and legal functions. The square was also the center of economic activity *infra muros*, as well as the main stage for public social events ranging from executions to festivals.